

Анализа на НАЦИОНАЛНИТЕ ДОКУМЕНТИ РЕЛЕВАНТНИ ВО БОРБАТА ПРОТИВ КОРУПЦИЈАТА

Институт за човекови права

НАСЛОВ:

Анализа на националните документи релевантни во борбата против корупцијата

Издавач:

Институт за човекови права

За издавачот:

Маргарита Цаца Николовска

АВТОР:

Вања Михајлова

УРЕДНИК:

д-р Весна Стефановска

ЛЕКТУРА:

Татјана Стојановска

Скопје, август 2022 година

Анализата е изработена во рамките на проектот „Следење на националните активности во борбата против корупцијата“. Овој проект е поддржан од Амбасадата на САД. Мислењата, откритијата и заклучоците или препораките изнесени овде се на имплементаторите/ авторите, и не ги одразуваат оние на Владата на САД.

СОДРЖИНА

Воведни напомни.....	5
1. ОЦЕНКИ ОД МОНИТОРИНГОТ ВО РАМКИ НА ПРОЕКТОТ ЗА ПРЕДВИДЕНИТЕ И РЕАЛИЗИРАНИ АКТИВНОСТИ.....	6
2. УСВОЈУВАЊЕ НОВА РЕГУЛАТИВА, КАКО И ИЗМЕНА И ДОПОЛНУВАЊЕ НА ПОСТОЕЧКАТА.....	7
2.1. Закон за испитување на потеклото на имотот.....	8
2.2. Предлог-закон за измени и дополнувања на Законот за спречување корупција и судир на интереси.....	9
2.3. Предлог-закон за измена на Законот за јавни набавки.....	9
3. ВРАБОТУВАЊЕ ВО ЈАВНИОТ СЕКТОР.....	12
4. ПРАВОСУДСТВО.....	15
5. БИЗНИС И ЕКОНОМИЈА.....	18
6. АНТИ-КОРУПЦИСКИ ПРОГРАМИ.....	25
7. ИНСПЕКЦИСКИ СЛУЖБИ.....	25
ЗАКЛУЧОЦИ.....	26
ПРЕПОРАКИ.....	28
Библиографија.....	29

ЛИСТА НА КРАТЕНКИ

Акција 21	План за борба против корупција
АСЈО	Академија за судии и јавни обвинители
АСПИ	Агенција за слободен пристап до информации од јавен карактер
РСМ	Република Северна Македонија
ДКСК	Државна комисија за спречување на корупција
ИЧП	Институт за човекови права
ЕЛС	единици на локална самоуправа
ЈН	јавни набавки
ЕИБ	единствен идентификациски број
АД	акционерско друштво
ЕУ	Европска Унија
ЈП	јавно претпријатие
ЕНЕР	Единствен национален електронски регистар на прописи
ЈОРСМ	Јавно обвинителство на Република Северна Македонија
ЗКСИ	Закон за спречување на корупција и судир на интереси
ДПИ	Државен пазарен инспекторат
ДИТ	Државен инспекторат за труд
ДУИ	Државен управен инспекторат
ЗЈП	Закон за јавни претпријатија
АКН	Агенција за катастар на недвижности
ЗТД	Закон за трговски друштва
БЈН	Биро за јавни набавки
МИОА	Министерство за информатичко општество и администрација
МВР	Министерство за внатрешни работи
МАСИТ	Стопанска комора за информатички и комуникациски технологии
ТД	тендерска документација
КЗК	Комисија за заштита на конкуренција
МАНУ	Македонска академија на науките и уметностите
МЕ	Министерство за економија
МЖСПП	Министерството за животна средина и просторно планирање
МЗШВ	Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство
ФИТР	Фонд за иновации и технолошки развој
НО	надзорен одбор
УО	управен одбор
УВМК	Управа за матични книги

ВОВЕДНИ НАПОМЕНИ

Корупцијата се перцепира како најголемо општествено зло и закана за правната држава. Феноменот на корупцијата се смета не само како морално штетен, туку и како причина за нефункционирање на институциите на системот и како сериозен економски и политички проблем (*la fraude erigee en systeme*). Корупцијата претставува и додатен трошок во економијата, бидејќи внесува неизвесност при изборот на алтернатива и предизвикува неизмерна штета за ефикасноста на економските мерки.

Корупцијата го еродира владеењето на правото и сериозно ги повредува човековите права бидејќи со неа се врши пренасочување на јавните средства, наместо за решавање на основните потреби на граѓаните, за коруптивни активности и за нелегално збогатување на поединци или групи (политички партии, бизнисмени и други центри на моќ). Борбата против корупцијата значи заштита на основните човекови права, гарантирани со Универзалната декларација за човекови права, како што се правото на образование, здравствена заштита, социјална заштита, чиста животна средина, добра инфраструктура, сигурност и сл.

Институтот за човекови права досега има реализирано неколку проекти поврзани со борбата против корупцијата и владеењето на правото, како ефикасна алатка за функционирање на правната држава.

Тргувајќи од основната визија за заштита на фундаменталните права на граѓаните, Институтот за човекови права (ИЧП) го спроведува проектот „Следење на националните активности во борбата против корупцијата“ чија цел е согледување на ефикасноста од реализацијата на активностите од анти-корупциските документи на Владата на РСМ, именувана како: План за борба против корупцијата „Акција 21“ („Акција 21“) и Националната стратегија за превенција на корупцијата и судирот на интереси (Национална стратегија) на Државната комисија за спречување корупција (ДКСК)

Главните цели на проектои се насочени кон мониторинг на имплементацијата на предложените мерки од овие документи („Акција 21“) и Акцискиот план од Националната стратегија, за успешно и навремено преземање активности од овие мерки од носителите на истите, проблемите со кои се соочуват во нивната реализација и зголемување на капацитетите на институциите за сузбивање на корупцијата, отворените прашања, правните празнини, недостатоците и индикаторите во спроведувањето на планираните активности за 2021 година. Проектот, исто така, се фокусира на зголемување на свеста и знаењето на јавноста за важноста од преземање мерки за намалување на просторот за коруптивни практики, преку он-лине курсот на Институтот за човекови права. Заради директно запознавање со активностите, преземени за реализација на планот „Акција 21“ и добивање на потребните податоци и информации, Институтот за човекови права активно соработуваше со Заменик председателката на Владата, задолжена за политики за добро владеење, и со нејзиниот претходник, како и со ДКСК, со која е склучен и Меморандум за соработка.

Заради добивање точни и прецизни податоци и информации за имплементација на проектот, Институтот учествуваше на тркалезните маси, организирани од ДКСК, за евалуација на активностите од Националната стратегија, ги следеше веб-страниците на надлежните институции и оствари директни средби со неколку институции.

Во овој контекст, потребно е да се истакне одличната соработка со сите институции (влада, министерства, агенции и сл) до кои се обрати ИЧП, меѓусебното разбирање и континуираната комуникација, при што беа обезбедени сите потребни податоци и информации. Со тоа се потврди подготвеноста на институциите за успешна соработка со граѓанскиот сектор.

1.

ОЦЕНКИ ОД МОНИТОРИНГОТ ВО РАМКИ НА ПРОЕКТОТ ЗА ПРЕДВИДЕНИТЕ И РЕАЛИЗИРАНИ АКТИВНОСТИ

Предмет на следење е реализацијата на предложените мерки и преземените активности во борбата против корупцијата, предвидени во планот на Владата „Акција 21“ и Националната стратегија иако активностите содржани во овие два антикорупциски документи го опфаќаат периодот од пет години, со предложена динамика, а тоа особено се однесува на Националната стратегија.

Притоа, иако во Националната стратегија¹ се опфатени 13 ранливи сектори, подложни на ризици од корупција, заради ограничениот период на имплементација на проектот, во истиот се опфатени само пет области, предвидени во овој документ, кои се допираат со мерките предвидени во „Акција 21“: и тоа: јавни набавки; вработување; правосудство, економија и бизнис и јавни претпријатија и акционерски друштва во сопственост на државата и на локалната самоуправа, како и дополнителните мерки и активности од планот на Владата „Акција 21“.²

Покрај петте горенаведени области, кои се предмет на проектот, во истиот ќе бидат делумно елаборирани преложените и преземени активности од новиот владин план за добро владеење, кој содржи три основни точки: промени во законодавството, дигитализација на административните процеси, техничка опеременост и зголемување на транспарентноста и ефикасност на институциите и антикорупциските политики кои се однесуваат за периодот 2021 год.

Дигитализацијата, која е предвидена во планот на Владата „Акција 21“ (истата не е предвидена во Националната стратегија), има за цел да придонесе за поефикасна јавна администрација, поголема транспарентност и намалување на корупцијата преку лимитирање на директните контакти со службените лица од институциите.

За спроведување на оваа мерка е потребна измена и дополнување на повеќе закони. Според достапните информации, за имплементација на оваа активност била формирана работна група во владата, на 20 април 2021 година, (која во извештајниот период одржала 8 состаноци), а до 15.10.2021 г., доставила 122 предлог-закони за измени и дополнувања, од вкупно мапирани 221. Од подготвените текстови за измена на закони, само шест биле поминати на владина седница. **Меѓутоа, ниту еден од мапираните закони не е усвоен од Собранието на РСМ**, поради што, според индикаторот за имплементација на оваа мерка, истата сè уште е во почетна фаза, а транспарентноста на владата е оценета како проактивна.

Дигитализацијата има огромно значење за зголемувањето на ефикасноста на јавната администрација при извршувањето на функцијата и за стеснување на можностите за корупција, со одбегнување директни контакти меѓу граѓаните и правните лица, со службените лица. Развиените земји, преку процесот на дигитализација, можностите за директни контакти ги имаат сведено на минимум, со што значително го намалија просторот за влијание и поткуп за добивање определена услуга или документ, како и времето на чекање. Дигитализацијата придонесува и за намалување на бројот на јавната администрација (која во државата е пренатрупана).

1 Национална стратегија за спречување на корупцијата и судирот на интереси со акционен план за нејзино спроведување 2021-2025, достапна на: <https://dksk.mk/wp-content/uploads/2021/01/Nacionalna-strategija-DKSK-KONECNA.pdf>

2 План за борба против корупција - Акција 21, достапен на: <https://vlada.mk/akcija21>

Како успешен пример во оваа насока е реализацијата на мерката предвидена во планот на Владата „Акција 21“ за дигитализацијата на услугите што ги дава Управата за матични книги (УВМК). Според добиените податоци, досега се внесени 550 000 и се скенирани 300 000 записи од матичните книги на родени, венчани и починати. Во буџетот за 2022 година се предвидени дополнителни средства за дигитализација на матичните книги. Електронски изводи се достапни на www.uslugi.gov.mk, во делот регистри за раѓања, бракови и смртни случаи. Овие документи се достапни на овој начин подолг период. Од проверката што Институтот ја изврши на посочената веб страница, може да се утврди дека веб услугите на овој орган се веќе интегрирани во Централниот регистар на население, што е видно преку услугата „Потврда за содржани лични податоци во Централниот регистар на население“ на порталот. Наведената услуга обезбедува издавање потврда дали личните податоци се содржани во Централниот регистар.

Интероперабилноста, која како активност е предвидена со планот на Владата, има за цел да им обезбеди на институциите полесен директен пристап до податоците во системот, со што ќе се зајакне ефикасноста и ефективноста во работењето и ќе се одбегне потребните податоци да се добијат со барање од надлежните институции коишто ги поседуваат, а што вообичаено трае долго време.

Според информацијата добиена од Владата, во однос на спроведување детална анализа за потребите на институциите за зголемената употреба на Националната платформа за интероперабилност, опфатени се 4 институции; Царинската управа, Министерството за правда, Управата за финансиска полиција и Министерството за внатрешни работи. Од нив, Царинската управа и МВР ги имаат обезбедено условите за пристап до податоците на системот и ја користат платформата за интероперабилност, додека Министерството за правда и Управата за финансиска полиција имаат потреба од дополнителни финансиски средства за зајакнување на капацитетите за пристап и користење на платформата. Министерството за правда дел од неопходните финансиски средства ќе ги обезбеди преку ИПА III инструментот. Заради добивање попрецизна слика за искористеноста на платформата и за степенот на вклученост на институциите, ИЧП направи проверка на веб-страната на Министерството за информатичко општество и администрација (МИОА). Согласно со достапните податоци, заклучно со 29.11.2021 година, на платформата за интероперабилност се приклучени 39 институции и компании, кои имаат на располагање 438 веб сервиси/методи за размена на податоци. Исто така, во следниот период се планира да бидат вклучени 11 нови институции, кои се дел од проектот ИПА 2017.

2.

УСВОЈУВАЊЕ НОВА РЕГУЛАТИВА, КАКО И ИЗМЕНА И ДОПОЛНУВАЊЕ НА ПОСТОЕЧКАТА

Значаен и суштински дел од креирањето антикорупциски политики е прилагодувањето на законската регулатива, преку измени и дополнување, со цел да се прецизираат одредени законски решенија, како и да се отстранат правните празнини или недореченостите во прописите, во насока на зголемување на ефикасноста.

2.1. ЗАКОН ЗА ИСПИТУВАЊЕ НА ПОТЕКЛОТО НА ИМОТОТ

Оваа активност е предвидена во планот на Владата „Акција 21“ во рамки на Стратегијата за јакнење на капацитетите за водење финансиски истраги и конфискација на имот, за периодот 2021-2023 година.³ Усвојувањето таков закон не е предвидено во Националната стратегија.

Иако оваа регулатива не е вклучена во областите кои се предмет на следење на проекто, фокусот на следење на активностите за донесување таков закон произлегува од неговата важност (под услов истиот и да се донесе) за јакнење на ефикасни механизми во борба против корупцијата и за натамошно превенирање на коруптивните практики.

Една од ефикасните алатки во борбата против корупцијата е спречувањето на незаконското збогатување, преку злоупотреба на моќта што произлегува од вршењето одредена функција или од бизнисот. Ваквата мерка може да се врши преку испитување на потеклото на имотот на одредено лице (без оглед на неговата функција или статус), доколку постојат сомневања дека истиот е стекнат на незаконски начин. Законот за спречување на корупцијата и судирот на интереси⁴ (ЗСКСИ) детално ја регулира постапката и опфатот на лицата кои се предмет на испитување на потеклото на имотот од страна на ДКСК, доколку истиот ги надминува нивните редовни приходи и приходите на членовите на нивните семејства. Правната празнина од овој закон е испитување на потеклото на имотот на поранешните функционери, кои, по завршување на мандатот, значително го зголемиле својот имот, а не се веќе под лупата на јавноста, како и на другите лица кои не се опфатени со овој Закон, како бизнисмени и лица од други професии.

Изготвувањето таков закон од владата е најавувано подолг период, иако се' уште нема ниту работна верзија. Според информациите, активностите на овој план се насочени кон изработка на физибилити студија за потребите од негово донесување, заедно со Програмската канцеларија на Советот на Европа, а била формирана и работна група за изготвување текст на законот за испитување на потеклото на имотот. Според најавите, се планира истиот да биде предмет на пошироки консултации. Меѓутоа, одолговлекувањето на донесувањето таков закон, со предходна физибилити студија, **креира сомневање за сериозноста и вистинската политичка волја** за негово усвојување, кој би ги опфатил сите лица кои незаконски се збогатиле, со злоупотреба на моќта што ја имаат.

Имплементација на оваа активност **е сè уште на почеток**, додека транспарентноста на владата, по однос на ова прашање, може да се оцени како задоволителна, со оглед на фактот дека се достапни сите информации поврзани со постапката за негово донесување.

³ Стратегијата за јакнење на капацитетите за водење финансиски истраги и конфискација на имот, за периодот 2021-2023 година со Акциски план, достапна на: https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/strategii/strategija_za_jaknenje_na_kapacitetite_za_vodenje_finansiski_istragi_i_konfiskacija_na_imot_za_periodot_2021-2023_godina_so_akciski_plan.pdf

⁴ Законот за спречување на корупцијата и судирот на интереси, Службен весник на Република Северна Македонија бр. 12/2019 од 19.01.2019 година.

2.2. ПРЕДЛОГ-ЗАКОН ЗА ИЗМЕНИ И ДОПОЛНУВАЊА НА ЗАКОНОТ ЗА СПРЕЧУВАЊЕ КОРУПЦИЈА И СУДИР НА ИНТЕРЕСИ

Потребата од измени и дополнувања на Законот за спречување корупција и судир на интереси е содржана во „Акција 21“ на Владата. За реализацијата на оваа мерка Министерството за правда, како надлежен орган, формира работна група, која работи на текстот на законот и според достапните информации биле одржани повеќе состаноци. Краен рок за доставување на предлог-измените до владата е 28 февруари 2022 година. Измената на овој закон е предвидена и во Националната стратегија, со рок за реализација до првата половина на 2022 година.

Главна цел на измените на овој закон е да се олесни постапувањето при примената на механизмите за контрола во насока на прецизно дефинирање на поимите: јавна функција, именувано лице, избрано лице, функционер, раководно лице, раководен орган, овластено лице, одговорно лице, на ист начин како и при утврдување на судирот на интереси. Според индикаторот на исполнување, реализацијата на оваа активност е на почеток.

2.3. ПРЕДЛОГ-ЗАКОН ЗА ИЗМЕНА НА ЗАКОНОТ ЗА ЈАВНИ НАБАВКИ

Јавните набавки спаѓаат во областа на економијата и бизнисот, но поради специфичноста на областа и високата изложеност на корупција, посебно ќе бидат елаборирани. Јавните набавки се област најранлива на корупција, поради големиот обем на јавни средства вклучени во набавките, па оттука и ризикот за корупција, што ја наметнува потребата од превенција на можностите за злоупотреба на ова поле, преку креирање заштитни ефикасни механизми.

Потребата од измени и дополнувања на Законот за јавни набавки е содржана во двата документи - во насока на професионализација на јавните набавки и модернизација на процесот на едукација, согласно со планот “ Акција 21” на владата и мерката -зајакнување на капацитетите на лицата кои ја подготвуваат тендерската документација (ТД), зголемување на институционалниот интегритет и транспарентност во јавните набавки, содржано во Акцискиот план од Националната стратегија. Измената на законот треба да овозможи пропишување задолжително потпишување изјава за доверливост од лицата што учествуваат во подготовката на техничките спецификации, а се предлага спојување на изјавата за судир на интереси, со изјавата за непристрасност. Измените, исто така, треба да опфатат и обучувачи од Бирото за јавни набавки (БЈН), за креирање и спроведување обуки за примена на стандардите при подготовка на техничките спецификации и на критериумите за утврдување способност.

Како проблем во јавните набавки, истакнат во Извештајот на ДКСК⁸ за имплементација на мерките од Националната стратегија е недоволниот број лица со соодветни квалификации и познавање на стандардите при дефинирање на техничките спецификации како и на критериумите за утврдување на способноста на економските оператори. Оттука и предложената мерка за зајакнување на капацитетите на лицата кои ја подготвуваат тендерската документација (ТД), а како активност е посочена потребата од креирање и спроведување обуки за примена на стандардите при подготовка на техничките спецификации (ТС) и на критериумите за утврдување способност, со учество на Институтот за стандардизација. Рокот за имплементација во Акцискиот план беше втората половина на 2021 година, и оваа мерка, **според индикаторот на исполнување, е оценета како нереализирана.**

Како друг проблем се посочува недоволната транспарентност на институциите и нискиот степен на интегритет на вклучените лица во спроведувањето на постапките за јавни набавки.

Како причина за неможноста за реализација на мерката-учество на Институтот за стандардизација во обуките, БЈН наведува законска пречка. Имено, во Законот за јавни набавки⁹ е предвидено дека обуки за јавни набавки можат да одржуваат само лица кои поседуваат сертификат за обучувач за јавни набавки. Рокот за имплементација на таквата мерка сè уште не е поминат, но потребно е да се најдат решенија за континуирана обука на лицата, вклучени

во ЈН, заради професионално и ефикасно спроведување на набавките. Според информациите од БЈН, планирано е обуките да бидат спроведени во октомври 2022 год. За реализација на креирањето и спроведувањето обуки за примена на стандардите при подготовка на техничките спецификации и критериумите за утврдување способност, со учество на Институтот за стандардизација, склучен е меморандум за соработка помеѓу Бирото за јавни набавки и Институтот за стандардизација.

Во мерките предвидени за оваа област, а во насока на превенцијата од корупција, спаѓа и обврската, во моделите на тендерските документации што ги изработува БЈН, задолжително да се наведат овластените лица за прием на пријави за заштитено внатрешно и надворешно пријавување од укажувачи. **Оваа мерка е целосно реализирана.**

Во оваа насока е мерката, во Акцискиот план, Агенцијата за слободен пристап до информации од јавен карактер (АСПИ) да има обврска да врши надзор на објавените информации за јавни набавки, на веб страните на имателите на информациите. Според сегашното решение, Агенцијата врши надзор само во поглед на годишните планови за јавни набавки, огласите за јавни набавки и известувањата за склучени договори, без притоа да навлезе во содржината на истите.

Согласно со член 10 од Законот за слободен пристап до информации од јавен карактер,⁵ институциите имаат обврска да објавуваат 22 вида документи, меѓу кои и документацијата за тендерите. Според сегашните законски решенија не постои институција која го мониторира овој процес, поради што обврската за засилен надзор над примената на член 10 од законот, во делот на јавните набавки, што е една од клучните надлежности, **не е спроведена.** Според информацијата добиена од Агенцијата, законот не предвидува санкции за прекршок за необјавување на горенаведените податоци.

Оттука, заради зајакнување на надзорот во однос на објавувањето информации, **потребно е да се предвидат санкции за прекршок.** Како дополнителна мерка треба да се разгледа и можноста за проширување на надлежностите на Агенцијата за слободен пристап до информации од јавен карактер, што би опфатило и мониторинг над објавувањето на документацијата за јавните набавки.

Според добиените информации, во Бирото за јавни набавки се работи на текстот на Законот за измени и дополнувања на Законот за јавни набавки, заради реализација на предвидените мерки во двата антикорупциски документи, и истиот треба да биде донесен најдоцна до јуни 2022 година. Цел на измените е управната контрола на БЈН да биде сеопфатна, вклучувајќи и контрола врз условите за учество, техничките спецификации и други прашања, како и скратување на рокот за спроведување на управната контрола, односно во Законот да се предвиди рок во кој БЈН ќе ја отпочне управната контрола.

Во активностите, кои се целосно реализирани во согласност со предвидениот рок, е дополнет моделот на тендерската документација за набавки од мала вредност и моделот на тендерската документација за поедноставена отворена постапка. Во однос на моделите на тендерската документација е предвидена обврска договорните органи да го наведат лицето кое, согласно со Законот за заштита на укажувачи, е овластено за прием на пријави за заштитено внатрешно и надворешно пријавување од страна на укажувачи. Другата активност е насочена кон зајакнување на надзорот, во однос на објавување информации за јавните набавки, согласно со член 10 од Законот за слободен пристап до информации од јавен карактер.

Од извршената проверка во 222 институции, се констатира дека само 82 имаат донесено и објавено интерни процедури за јавните набавки, што значи дека **степенот на реализација е многу низок** и дека голем дел од институциите не постапуваат според процедурите за исполнување на обврската, согласно со планот. **Отсуството на одговорност за неисполнување на законските обврски придонесува за ваквото неодговорно однесување на одговорните лица во овие институции.**

⁵ Закон за јавните набавки, Службен весник на РСМ бр. 24/2019 и 87/2021, член 46.

Зголемените надлежности на Бирото за јавни набавки, воведени со предложените измени на Законот, неопходно ја наметнуваат потребата и од соодветно кадровско екипирање и просторно сместување на овој орган. Во информацијата што БЈН ја доставило до Владата е содржана анализа на бројот на кадар, потребен за имплементација на Законот, при што е нотирано дека во Секторот за контрола, во кој е сместено одделението што ја врши управната контрола, е потребно зајакнување, со минимум 5 вработени лица. Во текот на 2020 година, со постоечките капацитети, БЈН има извршено вкупно 205 управни контроли врз постапките за јавни набавки.

Потребно е да се нотира дека БЈН, во соработка со Стопанската комора на Северна Македонија, Сојузот на стопански комори, МАСИТ и Стопанска комора на северо-западна Македонија, имаат изработено предлог-модел на технички спецификации за набавка на возила, десктоп компјутери, лаптоп компјутери, средства за одржување, гориво. По однос на обврската за спроведување наменска обука, надлежен орган е Министерството за финансии и БЈН и тоа за сите договорни органи, што ќе опфати:

- планирање на набавките, начин и методи за истражување на пазарот, изработка на технички спецификации за стоки, услуги и работи, правилно и сразмерно утврдување на условите за учество и на критериумите за избор на најповолна понуда и други содржини во насока на отстранување на сите слабости што може да доведат до недоследно спроведување на начелата за јавни набавки“.
- Рокот за подготовка на обуките беше до 31.12.2021 година, а според добиената информација, постапката е во тек и обуките ќе се реализираат во рамки на твининг-проектот „Зајакнување на функциите за буџетско планирање, извршување и внатрешна контрола“.

3.

ВРАБОТУВАЊЕ ВО ЈАВНИОТ СЕКТОР

Вработувањето во јавниот сектор- контролата, критериумите и постапката, е од витално значење за граѓаните, како поради големиот обем на јавни средства наменети за потребите на секторот, така и за улогата на јавниот сектор да биде сервис на граѓаните. Како проблем кој генерално е присутен кај јавниот сектор, е: неефикасното раководење, управувањето и надзорот кај одделни органи на управата, агенциите, јавните претпријатија во државна сопственост, но и отсуството на проценка за реалните потреби за бројот на вработени и нивната стручност и превработеност.

Во „Акција 21“ на Владата како мерка е предвидено да се врши измена и дополнување на Законот за вработување во јавниот сектор и донесување нов закон со кој би се регулирала високата раководна служба. Како битен проблем во областа на вработувањето во Националната стратегија е посочена неусогласеноста на голем број закони кои го регулираат вработувањето, што овозможува секаков вид влијание-партиско, непотизам, кронизам и клиентелизам.

Од Владата оваа мерка е преточена во предлог-Закон за изменување и дополнување на Законот за јавни претпријатија и предлог- Закон за установи.⁶ Примарна цел на двата закона е оптимизација на бројот на членови во органите на управување и утврдување јасни критериуми за нивниот избор. Иако оваа мерка побуди голем интерес во јавноста, истата сè уште не се применува, а причината е што законите не се донесени од страна на Собранието на РСМ.

Предлог-законот за административни службеници и предлог-законот за висока раководна служба се поставени на ЕНЕР на 17.9. 2021 година, на увид на јавноста.⁸

Цел на измените е ограничување на честите интервенции во правилниците и воведување задолжителна функционална анализа пред промена на Правилникот за систематизација, стандардизација на правилниците за внатрешна организација и систематизација на работни места и измена и дополнување на постапките за пополнување на работните места при вработување, унапредување и мобилност, преку:

- Редифинирање на поимот „работно искуство“;
- Прецизни и транспарентни огласи за вработување;
- Проверка на веродостојноста на доказите, во првата фаза;
- Можност за доуредување на пријава и
- Намалено дискреционо право за одлучување и јасни критериуми при интерен оглас (изготвување образец со мерливи критериуми); вработувањата да се предвидат во годишен план, без согласност од Министерството за финансии, со што би се скратила постапката за вработување.

Причина што овие измени не се операционализирани во практика е неработењето на Собранието на РСМ, поради континуираните блокади и отсуството на чувство за одговорност за јавниот интерес од донесување на оваа регулатива. Од овие причини оваа мерка **сè уште не е реализирана** и не може да профункционира во практика.

⁶ Предлог- Закон за административни службеници објавен на ЕНЕР https://ener.gov.mk/default.aspx?item=pub_regulation&subitem=view_reg_detail&itemid=60140 и Предлог-Закон за висока раководна служба објавен на ЕНЕР https://ener.gov.mk/Default.aspx?item=pub_regulation&subitem=view_reg_detail&itemid=74070

Во Акцискиот план од Националната стратегија мерката за измена на Законот за вработените во јавниот сектор е и поради потребата од укинување на можноста за вработување преку агенции за временни вработувања и за трансформација на работниот однос, без редовна постапка за вработување. Рокот за реализација на оваа мерка е втората половина од 2021 година, а причината треба да се лоцира во Собранието на РСМ.

Инаку, во досегашната практика, ваквиот начин на вработување многу често се злоупотребуваше, со намера да се вработат блиски лица, со избегнување на пропишаната процедура за вработување и исполнување на законски предвидените критериуми.

Според информациите што ги доби ИЧП, оваа мерка е преточена во измените на Законот за вработените во јавниот сектор и истиот е објавен на ЕНЕР на 17.9.2021 година.⁷

Според добиените информации од МИОА, во министерството се работи на подобрување на законските одредби, врз основа на прибраните препораки, а се очекува, во третиот квартал од 2022 год., да влезе во владина процедура. Со измените се предвидува да се направи проценка за реалните потреби кај бројот на вработени и нивната стручност, особено кај субјектите од јавниот сектор и истата да се врши преку изработка и објавување на функционална анализа

Во надлежност на МИОА е и изготвувањето анализа на потребата за воведување годишна проценка за обем на работа во субјекти од јавниот сектор. (мерка предвидена во Националната стратегија, **со рок во втората половина на 2021 год, но истата не е реализирана**).

Според Законот за вработените во јавниот сектор, институциите во јавниот сектор, од 2015 година, имаат обврска да ги подготвуваат актот за внатрешна организација и актот за систематизација на работните места, врз основа на функционална анализа. За таа цел, според информациите кои ИЧП ги доби од МИОА, ова министерство, во 2015 година, има донесено Методологија за изработка на функционална анализа, а во 2018 год. се направени измени и подобрувања на истата. За имплементација на Методологијата се спроведени 15 обуки со претставници од надлежните институции.

Од 2018 година, МИОА води база на податоци поврзана со изработени функционални анализи во субјектите од јавниот сектор и истата е објавена на веб страната на Министерството. Притоа, дел од институциите своите функционални анализи ги објавуваат на својата веб-страница (Агенцијата за администрација, АСЈО, ДЗЈО, МИОА и др).

Мерката од Националната стратегија во областа на вработувањето се однесува на изготвување анализа за потребата од воведување годишна проценка за обемот на работа на субјектите од јавниот сектор, а периодот за реализација е во втората половина на 2021 год. Според извештајот на ДКСК, оваа активност не е реализирана.

Според информацијата добиена од МИОА, во измената на Законот за вработените во јавниот сектор, која ќе биде доставена на усвојување до Владата во третиот квартал од 2022 год., се предвидува основата за измена на правилникот за содржината и начинот на подготовка на актите за внатрешна организација и систематизација на работните места, како и на содржината на функционалната анализа на институциите на јавниот сектор, со цел видот на високо образование да се утврдува преку научни области.

Како мерка во Националната стратегија за оваа област е предвидено и зајакнување на надзорот во однос на објавувањето акти за организација, систематизација и вработувања, согласно со член 10 од Законот за слободен пристап до информации од јавен карактер. Рок за реализација на оваа активност е втората половина на 2021 год. и според извештајот на ДКСК, оваа активност се смета за **нереализирана**. Надлежен орган за нејзино спроведување е Агенцијата за слободен пристап до информации од јавен карактер (АСПИ).

⁷ Предлог-Законот за вработените во јавниот сектор објавен на ЕНЕР, https://ener.gov.mk/Default.aspx?item=pub_regulation&subitem=view_reg_detail&itemid=60142

Од одговорот добиен од Агенцијата за слободен пристап до информации од јавен карактер, посочениот индикатор_содржан во Акцискиот план на Националната стратегија, **не може да даде валидни параметри**, од причина што истиот не е мерлив показател за активноста, заради што е предложено истите да бидат изменети. Воедно, посочено е дека наведените индикатори се одредени според стариот Закон за слободен пристап до информации од јавен карактер, од 2006 година, како и измените на истиот, од 2010 година, а со оглед дека во 2019 година е донесен нов закон, потребно е да се определат нови индикатори. Исто така, се укажува дека, согласно со законските надлежности на Агенцијата, таа врши мониторинг само на објавените акти за внатрешна организација и систематизација, без притоа да навлезе во содржината на истите. Се нотира дека од 251 мониторирани институции, документи за внатрешна организација и систематизација имаат објавено 196 институции. Исто така, посочено е дека евиденција за ЈН, на дневно ниво, постои на веб страната на БЈН, со сите податоци доставени од институциите.

Како мерка во оваа област во Акцискиот план на Националната стратегија е предвидено и утврдување на критериуми (надлежности, приходи/расходи, број на вработени) во Законот за јавни претпријатија (ЗЈП) и Законот за трговски друштва (ЗТД), во однос на оптимизацијата на бројот на членови во органите на управување – (надзорен и управен одбор - НО и УО);

Досегашната практика покажува дека изборот на лицата во органите на управување во јавните претпријатија и установи се врши исклучиво врз основа на договорот помеѓу коалиционите партии во власта, не почитувајќи ги критериумите за стручност, интегритет и соодветно образование за таа дејност, што има негативен импакт врз работата на овие органи. За надминување на ваквата состојба, како мерка во Националната стратегија е предвидено воведување критериуми за вид на образование и компетенции при изборот на директори и именувањето членови на управните и надзорните одбори.

Реализацијата на оваа мерка бара изменување и дополнување во Законот за јавни претпријатија и Законот за трговски друштва, во насока на пропишување законска обврска во Статутот да се предвиди потребниот вид образование за раководните лица и за членовите на органите на управување, процедура за навремено именување на законскиот број членови во надзорните и управните одбори и предвидување прекршочни казни за основачот, за ненавремено именување членови или за незаконски избор на раководно лице. Поради блокадата на Собранието, рокот за реализација на овие значајни измени, кои треба да придонесат за лимитирање на ризиците за корупција во оваа област, се пролонгира за првата половина на 2022 год. Мерката опфаќа и усогласување на статутите на ЈП и АД, согласно со измените во овие закони, што може да се направи после донесувањето на законите од Собранието на РСМ.

Во мерките што треба да се преземат во овој сектор е **утврдувањето објективни критериуми** во подзаконските акти, постапка на евалуација за вработување и унапредување во зависност од специфичните потреби на секој сектор одделно, како и анализа на законската регулатива, која овозможува дискреционо право на одговорното лице при вработувања.

Во врска со реализацијата на овие активности ИЧП е известен од МИОА дека пропишувањето на подзаконските акти за утврдување на објективните критериуми и процесот на евалуација за вработување и унапредување зависат од донесувањето на предлог - Законот за вработените во јавниот сектор.

Во одредбите на предлог-законот, коишто се однесуваат на вработување и мобилност, дадени се основите за утврдување објективни критериуми и процесот на евалуација, додека секоја институција засебно ќе ги утврди, со пропишување подзаконски акт. Рокот за реализација на оваа активност сè уште не е поминат.

Ограничувањето на дискреционото право на одговорното лице во процесот на вработување е предвидено како мерка во Стратегијата. Притоа, за негова реализација се предвидува да се изготви анализа на законската регулатива, која овозможува дискреционо право на одговорното лице при вработување, а рокот за реализација е првата половина од 2021 година.

Дискреционите права при вработувањето отвораат широк простор за злоупотреба, преку обиколување на критериумите за компетентост, еднаков пристап на сите лица до определено работно место и давање приоритет на блиски лица, врз основа на партиска, роднинска или етничка припадност. Оттука и потребата за ограничување на дискреционото право, што беше нотирано во повеќе наврати од меѓународните орагнизации, посебно од Советот на Европа.

Во однос на дискреционите овластувања, според информациите на ИЧП добиени од МИОА, **оваа активност е реализирана во целост**, а во рамки на ИПА проектот се изработени извештаи за дискреционите овластувања во јавниот сектор, образованието, културата и здравството

Треба да се нотира дека во активностите на Владата, која претходно не беше содржана во планот „Акција 21“, е и ревизијата на Кодексот за административни службеници, со цел јакнење на интегритетот на административните службеници, што е во надлежност на МИОА.

Согласно со „Акција 21“, текстот на новиот Етички кодекс е изработен и истиот е јавно достапен на ЕНЕР. Меѓутоа, Кодексот сè уште не е донесен од МИОА, а како причина е наведена подготовката на предлог-законот за административни службеници, со кој значително ќе се подобрат одредбите од законот во насока на надминување на констатираните слабости.

Иако првично, во планот „Акција 21“ не беше предвидено, како мерка е предвидена и измената и дополнувањето на Кодексот за етичко однесување на членовите на владата и носителите на јавни функции, именувани од владата, кои се усвоени во јули 2021 год. Со измените се проширува опсегот на лицата кои подлежат на Кодексот, се разграничува функцијата на лицето за интегритет кое дава советувања за етички прашања и членот на владата, назначен за мониторирање на Кодексот.

4.

ПРАВОСУДСТВО

Ефикасен, непристрасен и транспарентен судски систем е гаранција за функционирањето на правната држава и за јакнење на довербата на јавноста, која, според истражувањата на јавното мислење е на многу ниско ниво. Функционирањето на овој сектор треба да гарантира заштита на основните човекови права, па оттука и интересот на ИЧП за степенот и ефектите од спроведувањето на мерките содржани во “ Акција 21” на Владата и на Националната стратегија.

Според Извештајот на ДКСК, мерките предвидени во овој документ, за 2021 година, се целосно спроведени.

Во документот на Владата „ Акција 21“ фокусот на мерките за оваа област е насочен на потребата од дигитализација на 23 истражни центри во Јавното обвинителство (ЈОСРМ), екипирање и дигитализација на Јавното обвинителство и истражните центри во рамки на основните јавни обвинителства), а како проблем, нотирани во овој сектор, се недоволните материјални и кадровски ресурси.

Според информацијата добиена од Владата, во рамки на активностите за реализација на оваа мерка е направена анализа на просторните услови, човечките ресурси, опремата и финансиските импликации на ЈОСРМ.

При тоа е обезбеден буџет за капитални расходи, за 24,4% поголем од 2021 година, наменет за информатичка, мрежна и опрема за аудио-визуелно сослушување и 25% повеќе за замена на постоечката информатичка опрема. Дополнително, зголемен е буџетот за 71 нови вработувања и 17 унапредувања и покачување на плати за 15%. Владата, на 18 мај 2021 година, донесе Одлука за доделување на трајно користење деловен простор од 3.515 м2 на Обвинителството за гонење организиран криминал и корупција, со што се зајакнуваат просторните услови на ова обвинителство. Според добиената информација, од вкупно 23 јавни обвинителства во државата, само во четири постојат истражни центри. Во рамки на овие активности, претставници на ИЧП одржаа состанок со државниот јавен обвинител Љубомир Јовески, од кој се добиени податоци за бројноста на кадарот во истражните центри, во кои, во моментот работат 16 припадници на правосудната полиција, девет јавнообвинителски соработници и 13 истражители од поранешното Специјално јавно обвинителство (СЈО). Исто така, во тек е имплементација на ИПА-твининг проектот: „Градење на институционалниот капацитет на истражниот центар“. Како обврска останува да се формираат останатите истражни центри и да се пополнат со соодветен кадар.

Формирањето истражни центри во ЈО, како и обезбедувањето буџетски средства за истите, е мерка предвидена и во Националната стратегија, со рок на **реализација во 2021 година** и како континуирана активност на Јавното обвинителство на РСМ.

ДКСК, во Националната стратегија, како проблем во правосудството го нотира недоволниот ефикасен систем за јакнење на интегритетот во судството и јавното обвинителство, недоволните материјални и кадровски ресурси, отсуството на автоматизиран систем на распределба на предметите и нивното следење во јавното обвинителство и недоволната транспарентност во работата на Советот на јавни обвинители.

Како мерка, во овој документ, е предвидено воспоставување автоматизиран систем на распределба и следење на предметите во Јавното обвинителство, што би се ефектуирало преку изготвување анализа на процесот на менаџирање со предметите во ЈОСРМ и истата да се реализира во втората половина на 2021 год. Оваа мерка **е реализирана од ЈОСРМ, во предвидениот рок.**

Со планот на Владата „Акција 21“ не е опфатена мерката воспоставување автоматизиран систем за распределба и следење на предметите во Јавното обвинителство.

За реализација на горенаведената мерка, во текот на ноември 2021 година, подготвен е предлог-правилник за начинот на распределба на предметите во јавните обвинителства, преку системот за електронска распределба на предмети. Со правилникот ќе се регулира електронската распределба на предметите, преку информатички систем во ЈОРСМ, како дел од единствениот информатички центар, со база на податоци за правосудните органи во државата. Предлог-правилникот во моментов е во постапка на разгледување и донесување.

Набавката на автоматизиран систем за распределба и следење на предметите во ЈОРСМ е предвидено да се реализира во првата половина на 2022 год. За реализација на оваа мерка е потребна обука на кадарот за користење на автоматизираниот систем, а тоа би требало да се направи во втората половина на 2022 година.

Во Националната стратегија е предвидено и донесување Кодекс на јавните обвинители, со коментари и примери, програми за задолжителни обуки за професионално однесување на судиите и обвинителите, како и спроведување обуки од Академијата за судии и јавни обвинители (АСЈО). Оваа мерка е **целосно спроведена од Советот на јавни обвинители**, во мај 2021 год. , кога се донесе нов Етички кодекс за јавни обвинители.

По однос на мерката во Националната стратегија, Кодексот да содржи коментари и примери, констатирано е дека оваа активност е неспроведлива, бидејќи во Кодексот не може да бидат содржани овие барања, а оваа активност може да ја спроведе Здружението на јавни обвинители (пример со подготовка на прирачници и слично).

Според информацијата добиена од Академијата за судии и јавни обвинители обуката на новите јавни обвинители, предвидена да се спроведе во 2021 год. **целосно е реализирана**. Имено, обуки се одржани од граѓанска, кривична и управна област за јавните обвинители избрани во 2019 и 2020 год. Проблем со кој се соочува обвинителството е недостатокот на обвинители, а кандидатите од Академијата не се доволни за да го надоместат реалниот недостаток.

Академијата подготви Општа програма за континуирана обука на судиите, јавните обвинители и други таргет групи од институции поврзани со правосудството, која се донесува за период од 2 години. Во неа се предвидува обука, која е дел за организиран криминал и корупција и дел за општи теми кои опфаќаат етика и интегритет.

Од информациите добиени од АСЈО не може конкретно да се заклучи дали се спроведени обуките за професионално однесување на судиите и обвинителите, како дел од пакетот обуки кои оваа институција ги спровела во 2021 год. Но, се нотира дека е во тек креирање нова програма за обуки, во која може да бидат опфатени и обуки за професионално однесување на судиите и обвинителите. Исто така, во рамки на општата програма за обука, се спроведуваат и редовни обуки во однос на етика и интегритет на судии и јавни обвинители. Обуката предвидена за **втората половина на 2021 година е целосно спроведена**.

Заради ефикасно спроведување на предвидените мерки и активности, во Националната стратегија се укажува на потребата од зголемување на буџетските средства на јавното обвинителство за нови вработувања и спроведување обуки за нови јавни обвинители, како и формирање истражни центри во рамки на сите јавни обвинителства.

Што се однесува до мерката од Националната стратегија за спроведување проценка на ризиците од корупција во правосудството, потребно е да се формира експертска работна група. Рокот за реализација е првата половина на 2022 година, а носител на активноста е ДКСК. Како мерка за надминување на ваквата состојба е предвидено кадровско екипирање на јавните обвинителства, согласно со постојните ситематизации на работните места и со зголемувањето на буџетските сретства за нови вработувања.

По однос на обезбедувањето финансиски средства за овој сектор, се констатира дека од буџетот се обезбедени **дополнителни средства за нови вработувања во 2022** год. (435.140.000 денари) за плати во ЈОРСМ или зголемување за околу 10,3%, во однос на 2021 година. Во рамки на планираните средства за 2022 година, предвидено е зголемување на платите во ЈОРСМ за 15% и средства за нереализирана согласност од 2021 год. - за 60 лица и нереализирана обнова на согласност од 2020 год. - за 11 лица.

По однос на кадровското екипирање на јавното обвинителство, проблем со кој се соочува овој сектор е што за голем дел од работните места нема воопшто пријавени кандидати, а една од причините се строгите законски услови кои треба да ги исполнуваат кандидатите, меѓу кои и барањето меѓународен сертификат за познавање странски јазик, дури и за најниските позиции. Како особен проблем е недостатокот на кадар од ИТ профилот.

Иако мерката зголемување на финансиите (претежно за зголемени плати) **е реализирана**, во оваа област и понатаму како проблем останува отсуството на формирање истражни центри во сите јавни обвинителства, доекипирање на постојните истражни центри, особено со ИТ кадар, како и дополнителни ресурси за целосно спроведување на надлежностите. Сè уште нема конечен став помеѓу надлежните институции од оваа област, дали ќе се пристапи кон надградување на постоечкиот систем или ќе се креира целосно нов автоматизиран систем за следење и распределба на предметите. Како пречка се нотира тоа што обвинителството нема конкретен став како да ја имплементира активноста, па од тие причини не е почнато со набавка на системот.

Според Акцискиот план од Националната стратегија **најголем број од активностите за овој сектор биле предвидени за 2021 година** (вкупно 9, од кои целосно биле реализирани 7, а 2 активности се во тек). Од ова произлегува **дека најголема реализација на активностите има во секторот правосудство** (78%), што Институтот за човекови права го оценува како многу позитивно.

5.

БИЗНИС И ЕКОНОМИЈА

Оваа област е широко елаборирана во Националната стратегија и опфаќа повеќе сегменти. Поради ограничениот период, проектот се фокусира на оние делови кои се најранливи на ризик од корупција, поради правните празнини во регулативата, широките дискрециони права при одлучувањето и недоволната транспарентност при донесувањето одлуки.

Во Националната стратегија, ризиците од корупција во секторот економија главно се поврзуваат со издавање различни решенија, дозволи, договори за концесии и други документи, коишто, во најголем дел се во надлежност на Министерството за економија или на други институции. Законската регулатива за вршење на дејноста на многу економски ентитети и физички лица, кои самостојно вршат определена дејност, бара обезбедување и поседување определен документ кој го издава надлежен државен орган. Покрај тоа, во секторот бизнис и економија, како ризици од корупција се идентификуваат и јавните набавки, инспекцискиот надзор и вработувањата во јавните институции, кои се посебно елаборирани во анализата.

Во планот на владата за борба против корупција „Акција 21“ за оваа област, како мерка за превенција од корупција и за економично и наменско користење на јавните средства се предвидува воведувањето регистар на возила, преку измена на законот.

Двата антикорупциски документи за овој сектор предлагат измена и дополнување на постојната регулатива од оваа област и тоа:

а) *Изменување и дополнување на Законот за користење и располагање со стварите во државна сопственост и со стварите во општинска сопственост*

Националната стратегија, како проблем во оваа област го посочува непостоењето регистри за имотот во сопственост на РСМ и единиците на локалната самоуправа (ЕЛС), па оттука е и предложената мерка за воспоставување единствена евиденција на недвижниот имот во државата, што треба да се операционализира преку ажурирање на електронската евиденција на недвижниот имот што го користат државните органи и правните лица основани од државата и ЕЛС. Рокот за реализација на оваа активност е во **првата половина на 2021 год. и континуирано**, а надлежен орган за имплементација е Агенцијата за катастар на недвижности.

Во рамки на активностите на овој план Владата на РСМ го усвои предлогот на Агенцијата за катастар на недвижности (АКН) за начинот на доделување единствен идентификациски број (ЕИБ) за државните органи и правните лица, основани од државата. Врз основа на доставените податоци од Министерството за информатичко општество и администрација (МИОА), за државните органи и правните лица основани од државата, завршено е поврзувањето на идентификаторот на секоја институција со недвижностите запишани во катастарот на недвижности, односно податоците што постојат во катастарската евиденција, а кои се во нивна сопственост или се недвижности во сопственост на државата, а истите се појавуваат во улога на корисници. Во 2022 година е предвидено одржување единствена евиденција, врз основа на единствен идентификациски број и подобрување на квалитетот на податоците во катастарската евиденција, со цел да се даде јасна слика на целокупниот имот, кој е во сопственост на државата, како и за користење на истиот од страна на државните органи и правните лица, основани од државата.

Транспарентноста во оваа област се предлага да се реализира преку вградување опција за отворено пребарување на имотот во државна сопственост на дистрибутивниот портал на Агенцијата за катастар на недвижности (по ЕИБ, назив на државен орган, тип на недвижност

и други критериуми), а оваа активност беше **предвидена за првата половина на 2021 година, континуирано, но истата не е реализирана** поради непостоење целосни и јавно достапни податоци за имотот во државна сопственост на дистрибутивниот портал на АКН. Реализацијата на оваа мерка е поврзана со измената и дополнувањето на законската регулатива од оваа област, бидејќи не постои регистар за имотот во сопственост на државата и локалната самоуправа, што резултира со немање увид со вистинските сретства со кои располага државата и нивна можна злоупотреба, па дури и нивно отуѓување.

Од добиените информации се констатира дека порано постоеле обиди за ажурирање на недвижниот имот, преку воведување евидентна книга на катастарот, а сите државни институции биле задолжени да достават податоци за целиот имот со кој располагаат. Ваквата активност не била успешно спроведена, од причина што само неколку министерства доставувале податоци, што зборува за крајно неодговорен однос на институциите и за отсуство на санкции за ваквото однесување.

Согласно со член 57 од Законот за користење и располагање со стварите во државна сопственост и со стварите во општинска сопственост,⁸ пред две години Агенцијата за катастар на недвижности започнала со воспоставување единствена евиденција, врз основа на Единствен идентификациски број за недвижниот имот во државна сопственост, како и за недвижниот имот во државна сопственост што го користат државните органи и правните лица, основани од државата. За таа цел од МИОА била доставена листа на државни органи (1342 државни органи). Агенцијата, согласно со расположивите податоци од МИОА, направила поделба и регистар, **кој не е целосен**. Активноста е во тек, а ќе продолжи и во 2022 год.

Со цел да се надминат проблемите со ажурирањето на електронската евиденција на недвижниот имот, во Националната стратегија се предлага да се формира меѓуресурска комисија – во состав ДКСК, АКН, Државниот завод за ревизија, владата, МИОА, Службата за општи и заеднички работи, Државното правобранителство на РСМ и ЗЕЛС. Носител и координатор на оваа акција би била Агенцијата за катастар на недвижности, а рокот за реализација би бил втората половина на 2022 година. Примарна цел на оваа активност е спроведувањето попис на недвижниот имот, кој би започнал во првата половина 2023 год.

Дополнително, до крајот на 2022 година се предвидува да заврши запишувањето на земјиштето и објектите кои се целосно во сопственост на државата, а кои останале со незапишани права. Бидејќи не постојат целосни и јавно достапни податоци за имотот во државна сопственост, мерката-функционална опцијата за отворено пребарување на имотот во државна сопственост на дистрибутивниот портал на Агенцијата за катастар на недвижности **не е релизирана**.

б) Регистар на моторни возила

Во имотот на државата и ЕЛС спаѓа и подвижниот имот-моторните возила. Во двата антикорупциски документи-планот на владата „Акција 21“ и во Националната стратегија на ДКСК се предлатат мерки за евиденција и користење на овој имот, за обезбедување јавно достапен регистар за моторни возила во сопственост на институциите од централната власт и ЕЛС (освен за возилата за специјални намени). Ова, покрај другото, и со цел да се спречи појавата моторните возила, наместо за службени потреби, многу често да се користат и за приватни цели.

Според предложената мерка, постојниот регистар на моторни возила, кој се води при МВР, да се надгради со можност податоците да бидат јавно достапни и лесни за пребарување по институци. Оваа активност беше предвидена за **втората половина на 2021 година, меѓутоа истата не е реализирана**. Причината се лоцира во несогласувањето на МВР да го води регистарот, како надлежна институција утврдена во Националната стратегија, поради што е направена измена на регулативата и во регистарот, а обврската ќе премине во надлежност на Министерство за финансии. Рокот за имплементација се пролонгира за **втората половина на 2022 година**.

Според добиените информации, во Министерството за финансии е подготвен текст на предлог-закон за изменување и дополнување на Законот за користење и располагање со стварите во државна сопственост и со стварите во општинска во сопственост и истиот е доставен до Владата, која на 103-та Седница го усвои текстот на предлог-законот.⁸

Како временна мерка, до усвојувањето на измените на Законот од Собранието на РСМ, (кој како и другите закони е заглавен во собраниска процедура) Владата донесе одлука за начинот на користење и одржување на службените возила.

в) Предлог закон за јавни претпријатија и предлог-закон за установите-

Измените и дополнувањата на овие закони (кои Владата ги достави до Собранието на РСМ за усвојување) главно се фокусираат на оптимизација на бројот на членови на органите на управување, како и на утврдување јасни критериуми за избор. Ваквото решение треба да овозможи заштеда на јавни средства, професионалност, стручност и ефикасност во управувањето со јавните претпријатија и установи. Причината што овие измени сè уште не се влезени во сила, како и за другите закони, се лоцира во Собранието на РСМ, односно на неодговорниот и неконструктивен однос на пратениците во извршувањето на нивната функција. Паралелно со измените на овие два закони, во Националната стратегија е предвидена и измена на Законот за трговски друштва, но досега измени на овој закон не се направени.

г) Воспоставување регистар на доделена државна помош

Потребата од воспоставување регистар за доделена државна помош е поради значителниот обем на јавни средства, вклучени за оваа намена, и зголемувањето на транспарентоста, односно на јавноста да биде запознаена на кои субјекти и под кои критериуми таквата помош им била доделена и дали истата е наменски користена или злоупотребена.

Во планот на владата „Акција 21“, се укажува на проблемот со непостоење на регистар за доделената државна помош на домашни, но и на странски економски оператори-правни лица, па оттука и предложената мерка регистарот да се воведо што поскоро.

Со Националната стратегија, во секторот економија и бизнис, помеѓу 4 утврдени проблеми (за што се предвидени 8 мерки и 13 активности) е посочено и непостоењето регистар на доделена државна помош на економските оператори во сопственост на домашни и странски правни лица. Во овој документ се предлага мерката- воспоставување регистар, негово јавно објавување и ажурирање со информации за секој облик на државна помош.

Регистарот за државна помош е предвидено да биде во рамки на Комисијата за заштита на конкуренцијата (КЗК), а рокот за негова реализација е **втората половина на 2022 година**. Според информацијата што ИЧП ја доби од Владата, воспоставувањето на единствениот регистар за државна помош претставува единствена точка за контакт со сите информации за државна помош, што ќе придонесе за хармонизирање во планирањето и буџетирањето на државната помош. Преку единствениот регистар за државна помош, кој интегрира податоци од 11 институции, граѓаните и стопанството ќе добијат транспарентен и отчетен систем за планирање, буџетирање, како и за следење на ефектите и импактот од државната помош.

Во информацијата се укажува на активностите преземени на овој план. Имено, со воспоставувањето на регистарот на државна помош, а заради утврдување на специфичностите во тековната состојба на државната помош и со цел да се дефинираат деталите за интервенција, преку поддршка на тимот на ИБРД/Светска банка и неговиот State Aid Registry, Trade Competitiveness Diagnostic and State Aid Analysis Technical Assistance, изработени се сеопфатни технички и функционални спецификации за Системот за менаџирање со информации (Management information system - MIS) за државна помош и истите се развиени во текот на **првата половина од 2021 година**.

Според Националната стратегија, проблемот со располагање со имотот во државна сопственост и во сопственост на општините постои во повеќе сектори, а особено е изразен во секторите спорт, земјоделство, економија и бизнис, труд и социјална политика и др. Просторот за злоупотреба и корупција во овие области се лоцира во нејасните критериуми и отсуството на прецизна законска регулатива. Во Извештајот на ДКСК, од добиените податоци и од направените анализи се констатира дека институциите кои се носители на овие активности **немаат ниту капацитет, ниту доволно законски надлежности** за да можат да ги решаваат овие проблеми. Од тие причини се проценува дека оваа состојба треба да биде внесена во Стратегијата како посебна област и на истата да и' се пристапи на системски начин.

Според добиените податоци, регистарот сè уште не е воспоставен и оваа активност не е релизирана, т.е. од добиената информација, причината се лоцира во недостатокот од финансиски средства кои треба да бидат обезбедени од буџетот, поради што не е познато дали регистарот ќе биде воспоставен во 2022 година. При ова, се нотира дека за изработката на регистарот, како дата-база може да послужат податоците од ФИТР.

д) Користење на природните ресурси, концесии

Во Националната стратегија, во областите економија и бизнис, како сериозен проблем се истакнува високиот ризик од корупција при издавањето одобренија, решенија, лиценци и дозволи што ги издаваат органите на централната и локална власт. Таков ризик е присутен и при доделувањето грантови, субвенции и државна помош на централно и локално ниво, што ја наметнува потребата од преземање ефикасни мерки за сузбивање на таквите коруптивни практики.

Во Националната стратегија како проблем кај концесиите е посочено прекумерното доделување на концесии, недоволната транспарентност на концесиските договори и недоволно развиените механизми за утврдување на реалниот концесиски надоместок за експлоатирани сировини, што креира широк простор за корупција и за злоупотреба.

Мерката предложена во овој документ се однесува на оптимизирањето на користењето на природните богатства во насока на заштита на животната средина, а активноста е насочена кон изготвување физибилити студија за утврдување на состојбите со користење на природните ресурси по области.

Во информацијата добиена од Министерството за економија (МЕ), во врска со степенот на реализација на оваа активност се укажува дека во случајот не се работи за физибилити студија каква што прават инвеститорите, туку дека станува збор за анализа на МАНУ со која се ангажира геолог -експерт (член на МАНУ) за подготвување Стратегија за следните 20 години, со соодветни акциски планови. Се очекува наскоро владата да го одобри Договорот за изработка на стратегијата, за што се потребни две години. За првата година биле обезбедени финансиски средства. Рокот за реализација на оваа мерка беше **втората половина на 2021 год.**, меѓутоа, поради пролонгирање на рокот за изработка на физибилити студијата за 2024 година, **оваа мерка не е реализирана.**

Висината на надоместокот за користење на концесиите, како и неговата наплата, поради недоволната транспарентност, создава сериозни сомневања во јавноста за злоупотреба и штета по државниот буџет, но и за коруптивни практики. Оттука и предложената мерка во Националната стратегија за потребата од развивање механизми за утврдување на висината и наплатата на реалниот концесиски надоместок, за експлоатирани сировини, а предложена-та активност се состои во изготвување на анализа и ревидирање на висината на износот на концесискиот надоместок и на степенот на негова наплата. Рок за реализација на мерката беше **првата половина на 2021 година.**

Според информацијата од ИЧП, добиена од Министерството за економија, оваа **мерка е реализирана** со донесувањето на новиот тарифник за утврдување на висината на надоместокот за издавање дозволи и концесии за вршење детални геолошки истражувања и концесии

за експлоатација на минерални сировини, објавен на веб страната на Министерство за економија (МЕ). Пред донесувањето на новиот тарифник, во Министерството за економија била изготвена соодветна анализа. Се наведува дека Тарифникот бил донесен во 2020 година⁸, а започнал да се **применува во 2021 година**, односно оваа активност е реализирана пред да се донесе „Националната стратегија за спречување корупција и судир на интереси“.

Од друга страна, не е релизирана активноста за развивање Методологија и механизми за утврдување реален концесиски надоместок од ова министерство, предвидена за втората половина на 2021 година, поради што рокот за оваа активност ќе се пролонгира.

Транспарентноста во извршувањето на утврдените надлежности на институциите е ефикасна бариера за незаконско однесување и коруптивни практики. Во овој контекст е и мерката предвидена во Националната стратегија за зголемување на транспарентноста при доделувањето концесии, што опфаќа и јавно објавување на договорите за концесии за експлоатација на сировини. **Рок за таквата активност е 2022 година.**

По однос на оваа мерка, која треба да се реализира преку јавно објавување на договорите за концесии за експлоатација на сировини, од информацијата што ИЧП ја доби од Министерство за економија и од извршената проверка на порталот е-концесии, може да се утврди дека сè уште не се објавени договорите за концесии. Институтот за човекови права е извесен дека во Министерството постои општ информациски систем во кој се скенирани сите договори и одлуки за концесии. Меѓутоа, системот е за интерна употреба на Министерството и договорите не се јавно достапни, што подразбира дека **оваа мерка не е целосно реализирана**. Во наредниот период, според информацијата од ова Министерство, сите договори ќе бидат објавени на веб страницата и на порталот. Исто така, на веб страната на Министерството за економија е објавен списокот/листа (excel табела) на доделени концесии за експлоатација на минерални сировини.

Ефикасната и навремена контрола врз експлоатацијата на сировини, по доделени концесии, е од исклучително значење за спречувањето на злоупотребите и штетите за државата. Во Националната стратегија контролата во оваа област се предлага да се врши преку зголемување на бројот на инспектори (геолошки инспектори, државни рударски инспектори, инспектори за електрика во рударството и други) што како активност требаше да се изврши во **првата половина на 2021 год**. За реализација на оваа активност предложено е директорите на инспекциските служби да достават податоци за кадар, екипираност и други потреби.

Во рамки на транспарентноста, потребно е да се нотира дека на веб-страната на Министерството за животна средина и просторно планирање (МЖСПП) се објавени само мал дел од имињата на правните лица кои склучиле договори за концесии за води и мали хидроцентрали. Во делот за доделување концесии за стопанисување со водите, преку концесии за мали хидроцентрали, треба да биде вклучено и Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство (МЗШВ).

Според информацијата добиена од МЗШВ и извршената проверка на веб страната, може да се утврди дека **договорите за закуп на земјоделско земјиште не се јавно објавени**, а јавно е објавен само регистарот на закупци на државно земјоделско земјиште. Според достапните информации, во минатото договорите за закуп биле јавно достапни, па оттука и потребата од поголема транспарентност, што подразбира јавно објавување на сите податоци што се однесуваат на договорите – цена, локација, површина на земјиште и сл. – со рок за исполнување **до втората половина на 2022 година.**

⁸ Законот за користење и располагање со стварите во државна сопственост и со стварите во општинска сопственост, Службен весник на РСМ бр. 78/2015, 106/2015, 153/2015, 190/2016, 21/2018, 101/2019, 275/2019 и 122/2021.

f) Измена и дополнување на Законот за јавните претпријатија

Измената на Законот за јавните претпријатија и на Законот за установите, е мерка предвидена во планот на владата „Акција 21“ и во Националната стратегија на ДКСК, во која како проблем се нотира несоодветната правна рамка за работењето на претпријатијата во сопственост на државата и ЕЛС. За надминување на таквата состојба е предложена мерката-воспоставување единствена законска рамка за работењето на трговските друштва во доминантна сопственост на државата и ЈП, основани од владата и од локалната самоуправа, и изготвување компаративна анализа на законодавството со земјите од регионот и со земјите членки на ЕУ, заради усогласување со соодветната регулатива.

Рокот за реализација на оваа активност е втората половина на 2022 година.

Според информацијата добиена од Министерството за економија, предлог-законот за измена на Законот за јавните претпријатија е доставен до Собранието за усвојување, додека, според Извештајот на ДКСК, не се преземени никакви активности за измена на Законот за трговските друштва.

Со измените и дополнувањата на Законот за јавните претпријатија, примарна цел е да се оптимизира бројот на членови во надзорните и управните одбори во јавните претпријатија и акционерските друштва и да се утврдат критериумите за нивно именување.

По усвојувањето на измените на овие закони потребно е да се изврши усогласување на статутите на ЈП и АД, согласно со измените во законите. Рок за оваа активност е втората половина на 2022 година.

Како проблем нотирани во Националната стратегија во Законот за јавните претпријатија е отсуството на прекршочни одредби за одговорност при раководењето со ЈП, особено во делот на сервисирање на долговите на јавното претпријатие.

Во врска со предложената мерка за воспоставување единствена законска рамка за работењето на трговските друштва во доминантна сопственост на државата и ЈП, основани од владата и од локалната самоуправа, изготвена е компаративна анализа за законодавството на земјите од регионот и земјите-членки на ЕУ, според информацијата добиена од Министерство за економија, но засега не е предвидено да се донесе таков закон, по примерот на Република Хрватска. Донесување единствен закон со кој ќе се уреди работењето на овие категории - правни субјекти, е предвидено за **втората половина на 2022 година**.

Исто така, во Министерството за економија, во моментов, не се работи на подготовка на анализата, ниту на измена на Законот за трговски друштва и едношалтерски систем, а причината е во недостатокот на кадар во надлежните одделенија, односно истите се нефункционални. Ова ја отвара дилемата дали проблемот со неекипираност е поради недостаток на доволен кадар (што создава сомневање ако се знае дека државната администрација е превработена), или поради недостаток на соодветен стручен кадар, како резултат на партизацијата на институциите, при што не се води сметка за стручноста, компетентноста, соодветното образование за тие работни места, работното искуство и сл., што на крајот негативно се одразува на ефикасното функционирање и на блокадата на институциите.

Поради ваквата состојба, што има негативен инпакт врз работењето на одделни сектори во Министерството, според информациите, се размислува овој процес да премине во надлежност на кабинетот на заменикот на председателот на владата, задолжен за економски прашања, координација на економските ресурси и инвестиции. Ова создава сериозна дилема на кој начин кабинетот на заменикот на председателот, во кој е ангажиран значително помал број кадар, може да ја спроведе оваа активност, за разлика од Министерството за економија, кое има далеку поброен кадар, и дали причината треба да се лоцира само во недоволниот кадарски капацитет.

6.

АНТИ-КОРУПЦИСКИ ПРОГРАМИ

Како активност чија цел е да се намали ризикот од корупција во Националната стратегија е предложена мерка - изготвување и усвојување на антикорупциска програма за претпријатијата во доминантна сопственост на државата и ЕЛС и воспоставување ефикасен мониторинг на примената на програмата. Рок за реализација на оваа активност е 2024 година, а со оглед дека проектот на ИЧП опфаќа мониторинг на мерките и активностите само за 2021 и 2022 година, истата нема да биде елаборирана, иако, според тежината на активноста во ограничувањето на ризиците за корупција е од суштинско значење.

7.

ИНСПЕКЦИСКИ СЛУЖБИ

Инспекциските служби не се предмет на елаборација и мониторинг во рамки на проектот на ИЧП, заради ограничениот временски период за имплементација иако се работи за област со голем ризик за корупција и критики за неефикасност, недоволна функционалност и нетранспарентност во спроведувањето на доверените надлежности, што резултира со ниска доверба на јавноста во инспекциските служби, особено на локално ниво. Покрај неефикасноста, инспекциските служби се соочени и со несоодветен стручен кадар, недоволна кадровска екипираност и недоволни материјални, просторни и финансиски средства, како и со недостаток на континуирана обука.

Краткиот осврт на ИЧП врз активностите преземени во овој сектор е поради новините воведени со планот на Владата „Акција 21“. Имено, позитивен аспект во овој сектор е воспоставувањето електронски систем на инспекција **е-инспектор**. Воспоставувањето на е-инспектор во голема мера ќе придонесе за зголемување на ефикасноста на овие служби и за ограничување на просторот за коруптивни практики, поради намалените можности за директни контакти и остварување на услугите, директно преку овој систем.

За реализација на оваа мерка е изготвен софтвер за пилот-софтверско решение за автоматизација на инспекциската постапка и инспекциското работење и обезбедување соодветен хардвер. Софтверот е изготвен за три инспекторати и истиот, на 15.9.2021 година е предаден во употреба на Инспекцискиот совет, заедно со информацијата за статусот на софтверот и планот за негово одржување, а на 22.11.2021 година е-инспектор е официјално ставен во функција.

Од Инспекцискиот совет е доставена спецификација за набавка на соодветен хардвер, со проценка на потребните финансиски средства. Министерството за финансии ја има обезбедено целосната опрема за дигитален надзор на следниве три инспекторати:

- Државен пазарен инспекторат (ДПИ);
- Државен инспекторат за труд (ДИТ) и
- Државен управен инспекторат (ДУИ).

Според добиените информации, за набавка на хардвер се обезбедени 400 преносни компјутери, од кои 10 за Инспекцискиот совет, 190 за ДПИ, 152 за ДИТ и 48 компјутери за ДУИ. До крајот на 2021 година само вонредните надзори, вршени од трите инспекциски служби, се водени преку системот „Е-инспектор“, а веќе од јануари 2022 година, откако претходно ќе бидат донесени годишните планови за работа за 2022 година и месечните планови за работа за јануари 2022 година, преку овој систем инспекторите ќе отпочнат да ги водат и редовните надзори. Оваа мерка се реализира според утврдениот термин.

ЗАКЛУЧОЦИ

- Активностите и роковите за реализација на Акцискиот план од Националната стратегија за секоја од областите кои како ризични се опфатени со овој документ се усогласени со надлежната институција-како носител од соодветната активност и врз основа на добиените информации и податоци од нивна страна, па оттука и пролонгирањето на роковите, поради неможноста за реализација на истите, нема реално оправдување. Ова е и поради фактот дека објективните или субјективни пречки за реализација на активностите им биле познати на носителите при изготвувањето на Акцискиот план и на Националната стратегија, во кои тие земале активно учество и ги давале предлозите и роковите за нивна операционализација;
- Нереализацијата на мерките и активностите според утврдената динамика, покрај определените објективни причини, се должи и на субјективни слабости, некоординираност на институциите, но и на отсуството на одговорност за неисполнување на работните обврски, што првенствено се должи на партизацијата, непотизмот и клиентелизмот при вработувањето, наспроти мерит системот;
- Обврските што произлегуваат од планот на Владата за борба против корупцијата, во најголем дел се реализирани, вклучувајќи ги и новите антикорупциски политики и процесот на дигитализација. Недостасува поголема имплементација на мерките од институциите за кои тие мерки се однесуваат, првенствено на изработката на анти-корупциски програми, назначувањето лица за прием на пријави од укажувачи и подготвување интерни процедури за спроведување на јавните набавки;
- Надвор од Планот за борба против корупција, донесена е одлука за ограничување на трошоците за угостителски услуги и за регулирање на користењето на службените возила на функционерите, но при тоа од суштинско значење е практичната имплементација на оваа одлука.
- Исто така, воспоставен е нов Национален регистар за вистински сопственици на фирмите - сопственичката структура на правните лица, која досега во многу случаи успешно се прикриваше;
- Поголем проблем за реализација на активностите и за нивно пролонгирање се констатира кај мерките предвидени во Националната стратегија, во која одделни институции воопшто не реализирале ниту една мерка или реализирале само мал дел од предвидените активности во утврдениот рок.
- Голем дел од одговорноста за недостаток на имплементација на мерките предвидени со измените и дополнувањата на законите, предложени од владата, чија цел е намалување на можностите за корупција и за зголемување на транспарентноста, ефикасноста, ефикасноста и одговорноста на институциите, се лоцира во Собранието на РСМ, кое треба да ги донесе тие закони, како и во неодговорниот и неконструктивен однос на пратениците, преку блокирањето на Собранието и преку неговото неработење;
- Според податоците од „Акција 21“ и Националната стратегија, најголема реализација на активностите има во секторот правосудство -78% (што е од особен интерес на Институтот за човекови права), а меѓу подобрите е и секторот Јавни набавки -33%. Како позитивен пример во реализацијата на предложените мерки и активности се: Јавното обвинителство на Република Северна Македонија, Академијата за судии и јавни обвинители, Државниот управен инспекторат и Здружението на јавни обвинители, кои ги реализирале сите предвидени активности за 2021 година. Според извештајот на ДКСК најнизок степен на реализација на активностите има кај Министерството за информатичко општество и администрација, кое од 10 активности има само една активност која е во тек на реализација.

ПРЕПОРАКИ

- Борбата против корупцијата, од декларативна заложба, треба да се преточи во вистинска акција и одговорност на секоја институција во рамки на нејзините законски надлежности;
- Собранието на РСМ, во чија надлежност е донесувањето на легислативата, како неопходен чекор за имплементација на предложените антикорупциски политики во Националната стратегија и во планот на владата против корупцијата „Акција 21“ а кое досега се покажа како најголем блокатор кон остварувањето на овие цели, да покаже одговорност, транспарентност и отчетност кон граѓаните и да ги донесе предложените закони во најкраток можен рок. Пратениците имаат обврска и одговорност кон граѓаните совесно да ја извршуват функцијата за која граѓаните ги избрале и обврска декларативната заложба за борба против корупцијата да ја покажат на дело, со одговорно вршење на функцијата;
- Да се заокружи процесот на дигитализација во Управата за матични книги, со што ќе се овозможи граѓаните да можат документите да ги подигнуват по електронски пат (по примерот на други земји), наместо да одат на шалтер и понатаму да се соочуват со бирократските пречки и самоволието на службените лица;
- ДКСК, согласно со своите законски надлежности, да иницира покренување постапка за одговорност и отчетност од сите раководни и одговорни лица од институциите кои не ги реализирале мерките и активностите предвидени во Националната стратегија, посебно од оние институции во кои не е реализирана ниту една од активностите во предложениот рок, или неоправдано се одложени за наредните години. Ваквите иницијативи треба да вклучат и барање за разрешување на првите луѓе од овие институции;
- Забрзување на активностите за воведување истражни центри во сите јавни обвинителства и кардовско екипирање, што во значителна мера би ја зголемила ефикасноста во работата на овие органи и позитивно би влијаело врз функционирањето на целиот правосуден систем;
- Зголемување на свеста на граѓаните и на правните лица од штетните последици од корупцијата и борба против коруптивните практики, преку кампањи за подигнување на јавната свест, спроведени од владата, ДКСК или граѓанскиот сектор;
- Продолжување на мониторингот врз спроведувањето на мерките и активностите на Националната стратегија и планот на владата „Акција 21“ од страна на граѓанскиот сектор, како “ watchdog”/чувар врз работата на државните органи за целиот период предвиден за имплементација на активностите од овие два антикорупциски документи.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. Влада на РСМ, 103-та седница од 31.08.2021, <https://vlada.mk/2021-103>
2. Годишен извештај за спроведување на Националната стратегија за спречување на корупцијата и судирот на интереси 2021 – 2025 (за период 01.01.2021 – 31.12.2021), Државна комисија за спречување на корупцијата, <https://dksk.mk/wp-content/uploads/2022/03/Godisen-izvestaj-za-sproveduvanje-na-NS-vo-2021.pdf>
3. Закон за јавните набавки, Службен весник на РСМ бр. 24/2019 и 87/2021.
4. Законот за користење и располагање со стварите во државна сопственост и со стварите во општинска сопственост, Службен весник на РСМ бр. 78/2015, 106/2015, 153/2015, 190/2016, 21/2018, 101/2019, 275/2019 и 122/2021.
5. Закон за слободен пристап до информации од јавен карактер, Службен весник на РСМ бр. 101/2019.
6. Законот за спречување на корупцијата и судирот на интереси, Службен весник на РСМ бр. 12/2019.
7. Национална стратегија за спречување на корупцијата и судирот на интереси со акционен план за нејзино спроведување 2021-2025, достапна на: <https://dksk.mk/wp-content/uploads/2021/01/Nacionalna-strategija-DKSK-KONECNA.pdf>
8. План за борба против корупција - Акција 21, достапен на: <https://vlada.mk/akcija21>
9. Предлог- Закон за административни службеници, ЕНЕП https://ener.gov.mk/default.aspx?item=pub_regulation&subitem=view_reg_detail&itemid=60140
10. Предлог-Закон за висока раководна служба објавен на ЕНЕП https://ener.gov.mk/Default.aspx?item=pub_regulation&subitem=view_reg_detail&itemid=74070
11. Предлог-Законот за вработените во јавниот сектор објавен на ЕНЕП, https://ener.gov.mk/Default.aspx?item=pub_regulation&subitem=view_reg_detail&itemid=60142
12. Предлог-Закон за изменување и дополнување на Законот за јавни претпријатија, ЕНЕП https://ener.gov.mk/Default.aspx?item=pub_regulation&subitem=view_reg_detail&itemid=64745
13. Предлог- Закон за изменување и дополнување на законот за установите, ЕНЕП https://ener.gov.mk/default.aspx?item=pub_regulation&subitem=view_reg_detail&itemid=66096
14. Стратегијата за јакнење на капацитетите за водење финансиски истраги и конфискација на имот, за периодот- 2021-2023 година со Акциски план, достапна на: https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/strategii/strategija_za_jaknenje_na_kapacitetite_za_vodenje_finansiski_istragi_i_konfiskacija_na_imot_za_periodot_2021-2023_godina_so_akciski_plan.pdf
15. Тарифник за утврдување на висината на надоместокот за издавање дозволи и концесии за вршење детални геолошки истражувања и концесии за експлоатација на минерални сировини, Службен весник на Република Северна Македонија бр. 24/2020.

